

- языка. Москва : Академический Проект, 2002. 96 с.
1. Никуличева Д. Б. Когнитивный смысл темпоральных оппозиций в английском и датском языках в связи с особенностями перцептивного представления времени их носителями. *Язык. Закономерности развития и функционирования* : Сборник научных трудов к юбилею Н. Н. Семенюк. Москва : Ин-т языкознания РАН, 2010. С. 296–319.
 2. Парсонс Т. О структуре социального действия. Москва : Академический Проект, 2000. 880 с.
 3. Рянская Э. М. Способы действия в когнитивном аспекте : монография. Санкт-Петербург : РГПУ им. А. И. Герцена, 2002б. 191 с.
 4. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии / пер. с англ.; общ. ред. и вступ. ст. А. Е. Кибрика. Москва : Издательская группа «Прогресс», «Универс», 1993. 656 с.
 5. Сухомлина Т. А. Категория футуральности и средства ее языковой манифестации (на материале английского языка) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Самара, 2007. 22 с.
 6. Федорова Р. М. Языковая объективация категории проспективности : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.19. Нижневартовск, 2014. 187 с.
 7. Dahl O. The Grammar of Future Time Reference in European Languages. *Tense and Aspect in the Languages of Europe : Empirical Approaches to Language Typology*. Berlin; Mouton: De Gruyter, 2000. P. 23–27.
 8. Dictionnaire de Linguistique et des sciences du langage (DL) / Sous la rédaction de J. Dubois. Paris : Larousse, 1994. 376 p.
 9. Emanatian M. Chagga «COME» and «GO»: metaphor and the development of the tense-aspect. *Studies in Language*. 16.01.1992. P. 86–94.
 10. Klum A. Verbe et Adverbe. Stockholm : Goteborg, Uppsala, 1991. 313 p.
 11. Noyau C. Processus cognitifs de la construction du lexique verbal dans l'acquisition (L1 et L2). *Revue d'intelligence Artificielle (RIA)*. 2003. Vol. 17. № 5–6. P. 799–812.

УДК 811.161.2'373.7:59

к. філол. н., доцент Ляпичева О. Л.

Придніпровська державна академія будівництва та архітектури, Україна,
e-mail: yelena2003@mail.pgasa.dp.ua, mob.: +3 8097-591-3463;
ORSID ID <https://orcid.org/0000-0001-7250-1929>; Journal ID:3498

к. пед. н. Кушнір Л. В.

Придніпровська державна академія будівництва та архітектури, Україна,
e-mail: lorendnepr@gmail.com, mob.: +3 80974056748
ORSID ID <https://orcid.org/0000-0001-7250-1929>; Journal ID:3498

ОБРАЗИ ТВАРИН У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ

к. филол. н., доцент Ляпичева Е. Л.

Приднепровская государственная академия строительства и архитектуры,
Украина,

e-mail: yelena2003@mail.pgasa.dp.ua, mob.: +3 8097-591-3463;

ORSID ID <https://orcid.org/0000-0001-7250-1929>; Journal ID:3498

к. пед. н. Кушнир Л. В.

Приднепровская государственная академия строительства и архитектуры,
Украина,

e-mail: lorendnepr@gmail.com, mob.: +3 80974056748

ORSID ID <https://orcid.org/0000-0001>; Journal ID:3498

ОБРАЗЫ ЖИВОТНЫХ В СОВРЕМЕННОЙ УРАИНСКОЙ ФРАЗЕОЛОГИИ

Candidate of Science (Philology), professor Liapicheva Yelena

PSACEA, Ukraine,

e-mail: yelena2003@mail.pgasa.dp.ua, mob.: +3 8097-591-3463;

ORSID ID <https://orcid.org/0000-0001-7250-1929>; Journal ID:3498

Candidate of Science (Pedagogy) Kushnir Larisa

PSACEA, Ukraine,

e-mail: lorendnepr@gmail.com, mob.: +3 80974056748

ORSID ID <https://orcid.org/0000-0001>; Journal ID:3498

IMAGES OF ANIMALS IN MODERN URAINIAN PHRASEOLOGY

Актуальність статті зумовлена необхідністю розвитку когнітивного підходу до вивчення мовних явищ.

Мета статті полягає у вивченні інформації, пов'язаної з тваринами, у свідомості українців на матеріалі фразеологізмів.

Об'єктом аналізу в статті є українська фразеологія, що включає в себе зооніми або зоосемізми. Як предмет опису виступили риси, якими українці наділяють тварин; вмотивованість ідіом з зоонімами, семантика і оцінність назв тварин.

У статті розглядається питання про когнітивне наповнення образів тварин у свідомості українців; про сфери практичної діяльності українців, що стали основою для створення ідіом.

*Матеріал свідчить про те, що: 1) в якості стрижневого компонента найчастіше зустрічаються слова **собака, муха, курка і заєць**; за ними слідує **горобець, риба, рак, птах, коза, гадюка**; українці пов'язують з собакою риси сором'язливості, досвідченості та погрози; підступності, відданості, нестримної енергії, підкореності, бойовитості; байдужого відношення до чогось; асоціації з людиною, з чимось великим, з суттю чогось; 2) серед досліджуваних зоонімічних фразеологізмів домінують мотивовані практикою спостереження за поведінкою тварин, звертанням до фізичних ознак тварини, оцінкою*

внутрішньої характеристики тварини як істоти некорисної, а іноді й небезпечної для людини; діями людини з тваринами, відображенням мотиву казки або міфу, правилами життя українців, місцем проживання тварини; 3) ідіоми з зоонімами описують дію, спосіб дії або її інтенсивність, кількісну ознаку, ситуацію разом, предмет та його характеристику, ознаку, місце дії; 4) домінуючою оцінкою тварин у фразеологізмах є негативна, за нею слідує нейтральна й позитивна.

Результати даного дослідження можуть бути використані для створення словника нового, когнітивного типу та порівняння функціонування зоонімів в українській та інших мовах.

Ключові слова: когнітивна лінгвістика, концепт, фразеологізм, образи тварин в українській ментальності, вмотивованість ідіом, семантика фразеологізмів з зоонімів, оцінка тварин в них.

Актуальність статті обумовлена необхідністю розвитку когнітивного підходу к изучению языковых явлений.

Цель статті заключається в изучении информации, связанной с животными, в сознании украинцев на материале фразеологизмов.

Объектом анализа в статье является украинская фразеология, включающая в себя зоонимы или зоосемизмы. В качестве предмета описания выступили черты, которыми украинцы наделяют животных; мотивированность идиом с зоонимами, семантика и оценочность названий животных.

В статье рассматривается вопрос о когнитивном наполнении образов животных в сознании украинцев; о сферах практической деятельности украинцев, послуживших основой для создания идиом.

Матеріал свідчить про те, що: 1) в качестве стержневого компонента чаще всего встречаются слова **собака, муха, курица и заяц**; за ними следуют **воробей, рыба, рак, птица, коза, змея**; украинцы связывают с собакой черты застенчивости, опытности и угрозы; коварства, преданности, неукротимой энергии, подчиненности, боевитости; равнодушного отношения к чему-то; ассоциации с человеком, с чем-то большим, с сутью чего-либо; 2) среди исследуемых зоонимических фразеологизмов доминируют мотивированные практикой наблюдения за поведением животных, обращением к физическим признакам животных, оценкой внутренней характеристики животного как существа бесполезного, а иногда и опасного для человека; действиями человека с животными, отражением мотива сказки или мифа, правилами жизни украинцев, местом обитания животного; 3) идиомы с зоонимами описывают действие, способ действия, ее интенсивность и количественный признак, ситуацию в целом, предмет и его характеристику, признак, место действия; 4) доминирующей оценкой животных в фразеологизмах является отрицательная, за ней следуют нейтральная и положительная.

Результаты данного исследования могут быть использованы для создания словаря нового, когнитивного типа и сравнения функционирования зоонімів в українському і других языках.

Ключевые слова: когнитивная лингвистика, концепт, фразеологізм, образы животных в украинской ментальности, мотивированность идиом, семантика фразеологизмов с зоонимами, оценка животных в них.

The relevance of the article is due to the need to develop a cognitive approach to the study of linguistic phenomena.

The purpose of the article is to study information related to animals in the minds of Ukrainians on the material of phraseological units.

The object of the analysis in the article is Ukrainian phraseology, which includes zoonyms or zoosemisms. The subject of the description was features that Ukrainians endow animals with; motivation of idioms with zoonyms, semantics and evaluation of animal names.

The article addresses the issue of cognitive filling of images of animals in the minds of Ukrainians; of the practical activities of the Ukrainians, which served as the basis for creating idioms.

*The material suggests that: 1) as the core component, the words **dog, fly, chicken, and hare** are most common; they are followed by a **sparrow, a fish, a crayfish, a bird, a goat, a snake**; Ukrainians associate with the dog features of shyness, experience and threat; deceit, devotion, indomitable energy, subordination, militancy; indifferent attitude to something; associations with a person, with something big, with the essence of something; 2) among the studied zoonymic phraseological units those which are motivated by the practice of observing the behavior of animals, turning to the physical characteristics of animals, evaluating the internal characteristics of the animal as being useless, and sometimes dangerous to humans; the actions of man with animals, the reflection of the motive of a fairy tale or myth, the rules of life of Ukrainians, the habitat of the animal dominate; 3) idioms with zoonyms describe the action, mode of action, its intensity and quantitative trait, the situation as a whole, the subject and its characteristics, trait, place of action; 4) the dominant evaluation of animals in phraseological units is negative, followed by neutral and positive.*

The results of this study can be used to create a vocabulary of a new, cognitive type and compare the functioning of zoonyms in Ukrainian and other languages.

***Key words:** cognitive linguistics, concept, idiom, images of animals in the Ukrainian mentality, motivation of idioms, semantics of idioms with zoonyms, evaluation of animals in them.*

Постановка питання. У сучасній лінгвістиці все більше уваги присвячується дослідженням, пов'язаним з людиною. Вчені все більше розуміють, що саме людина є ключовою фігурою в функціонуванні мови, бо мова існує тільки в свідомості людини і тому не може розглядатися окремо [3; 5; 7; 9]. Таке розуміння привело до вивчення концептів – інформативних одиниць свідомості людини [1; 2; 4; 8; 11; 12]. Образи тварин – об'єкт дослідження саме в межах такого підходу, бо тільки людина наділяє тварину певними ознаками, робить джерелом опису самої себе.

Фразеологія українців не раз була об'єктом дослідження науковців, але в системному аспекті [10; 13; 15]. **Актуальність** нашої роботи полягає у вивченні зоонімів в когнітивному аспекті, що передбачає виділення типових схем наділення тварин певними рисами в українській свідомості.

Метою нашого дослідження є вивчення на матеріалі української фразеології того, яку інформацію пов'язує людина з тваринами. Ця мета знайшла своє вираження в таких завданнях:

1. Виділити актуальні для людини ознаки тварин в українських фразеологізмах.

2. Вивчити їх вмотивованість – конкретні сфери практичної діяльності колишніх українців, що стали основою для утворення ідіом.

3. Дослідити семантику та оцінність тварин у фразеології.

Матеріалом нашого дослідження став Фразеологічний словник української мови (В 2-х книгах. Вид. друге. – К.: Наукова думка. 1999. 982 с.). Було вибрано біля 90 ідіом з назвами тварин.

Отже, **об'єктом** вивчення в нашій роботі є назви тварин в українських фразеологізмах. **Предмет** цього дослідження – ознаки тварин в уяві українців, мотивованість ідіом із зоонімами, семантика та оцінність назв тварин.

Вивчення образів тварин допоможе в майбутньому більш глибоко розуміти використання зоонімів в художньому тексті, бо поставить ці назви в широкий контекст.

В результаті нашого дослідження ми прийшли до наступних **висновків**:

1. Аналіз фразеологізмів з назвами тварин показав, що найчастіше в якості стрижневого компонента зустрічаються слова *собака, муха, курка і заєць*. За ними слідує *горобець, риба, рак, птах, коза, гадюка* та ін.

2. Українці пов'язують з тими чи іншими тваринами певні ознаки: **собака** для них джерело сором'язливості, досвідченості та погрози; еталон досвідченості, підступності, відданості, нестримної енергії, підкореності, бойовитості; зразок байдужого відношення до чогось, асоціація з людиною, з чимось великим, з суттю чогось. **Муха** – еталон фізичної слабкості, незграбності, агресивної комахи, енергійних дій, задиркуватості, уїдливості; джерело неприємностей, жадібності, досвідченості. Муха як еталон фізичної слабкості виступає в ідіомах: *муха крилом уб'є* – «когось легко здолати; хтось фізично слабкий, безсильний»; *як муха крилом зачепила* – «ледве відчутно, злегенька»). Як джерело неприємностей муха фігурує у фразеологізмах: *муха сіла на ніс; муха вкусила* – «хтось у поганому настрої, дратується, нервує». В ідіомі *щоб муха вбрикнула* (уживається для вираження удаваного незадоволення кимсь, недоброго побажання комусь, несхвалення чого-небудь) муха наділяється агресивністю. У якості незграбної істоти муха зустрічається у фразеологізмі *як муха в сметані* – «хтось неповоротний, незграбний». Жадібність та задиркуватість і в'їдливість притаманні мусі в ідіомах: *як муха до меду* – «жадібно, без почуття міри, дуже»; *як спасівська муха* – «хтось злий, сердитий, уїдливий»; *мухи в носі грають* – «хто-небудь гордовитий, пихатий, задиркуватий». Муха може бути енергійною або, навпаки, малою й беззахисною, як у фразеологізмах: *як муха в окропі* – «хтось енергійний, проворний, швидкий»; *мухи не*

зобидить – «хто-небудь дуже спокійний, сумирний, лагідний»). Муха в уяві українців також буває досвідченою: *з'їсти муху* – «набути великого досвіду в якійсь справі, ґрунтовно, до тонкощів вивчити що-небудь».

3. Серед досліджуваних нами 90 зоонімічних фразеологізмів ми зустріли 6 немотивованих і 84 мотивованих. Мотивація фразеологізмів завжди вказує на ту чи іншу практику українців, що утворювали ідіоми. Вивчений нами матеріал показує, що такою практикою було спостереження за поведінкою тварин (*виляти хвостом, птах низького польоту, агнець божий, як бджіл повесні* – усього 50 фразеологізмів), звертання до фізичних ознак тварини (*ведмідь на вухо наступив, ні сич ні сова, стріляти з гармат по горобцях* – усього 9 одиниць), оцінка внутрішньої характеристики тварини як істоти некорисної, а іноді й небезпечної для людини (*жаба пити дасть, як сова, впіймати тава, гадюка ссе біля серця* – усього 12 ідіом), дії людини з тваринами (*вирватися з лап (кігтів, лабетів), курчат лічити, ділити шкуру невбитого ведмедя* – 7 одиниць), відображення мотивів казки або міфу (*спіймати жар-птицю, авгієві стайні* – 2 фразеологізми), правила життя українців (*з'їсти собаку (вовка, муху)* – таких ідіом 3, місце проживання тварини (*від зайця*).

Наприклад, значення фразеологізму *казка про білого бичка* («що-небудь надумане, вигадане, нереальне»), можливо, пояснюється тим фактом, що в практиці українців бички рідко були білими. Це вже звертання до фізичних ознак тварини. До цієї групи можна також віднести ідіоми: *ведмідь на вухо наступив, ні сич ні сова, ні пава ні тава, стріляти з гармат по горобцях, муха*

крилом уб'є, сліпа курка, риб'ячим пухом підбитий, як кіт наплакав, з горобину душу – усього 9 одиниць.

В основі ідіоми *ворон лічити* лежить оцінка внутрішньої характеристики тварини як істоти, некорисної для людини, тому що лічити ворон означає «нічого не робити, не працювати, ледарювати». Сюди віднесемо також фразеологізми: *жаба пити дасть, як сова, впіймати таву, гадюка ссе біля серця, щоб муха тебе вбрикнула, мухи не зобидить, всі кози в золоті, кури засміють, бодай рак урачив, давати горобцям дулі, усяка собака, ніяка собака – усього 12 ідіом.*

Внутрішньою формою фразеологізму *брати за зябра* («примушувати кого-небудь робити щось, обмежувати когось у діях, ставити в скрутне положення») є дії людини з тваринами, а саме ловля риби. До цієї групи відносяться: *вирватися з лап (кігтів, лабетів), курчат лічити, ділити шкуру невбитого ведмедя, як сидорову козу, ганяти за двома зайцями – 7 одиниць.*

4. Важливою стороною дослідження зоонімічної фразеології є семантика ідіом, які можуть описувати дію (30), спосіб дії або її інтенсивність та кількісну ознаку (26), ситуацію разом (20), предмет та його характеристику (17), ознаку (3), місце дії (1). Ідіоми, що описують дію, поділяються на ті, що осмислюють звичні для українського селянина практичні дії, та ті, що спираються на фантастичні дії з тваринами. Звичні практичні дії з тваринами є внутрішньою формою наступних фразеологізмів: *виляти хвостом, вирватися з лап, кігтів, лабетів; гладити проти шерсті, годувати раків, ганяти за двома зайцями, ділити шкуру невбитого ведмедя, піти на пси, витися лисом, носитися як курка з яйцем, курчат лічити, вишептатися як рак у торбі, рачкувати назад;*

липнути, як бджоли до меду; битися, як риба об лід; битися, наче птах у клітці; брати за зябра, муха сіла на ніс; муха вкусила (20 одиниць). Фантастичні дії з тваринами описані в таких фразеологізмах: з'їсти собаку (вовка, муху), пригріти гадюку на грудях, спіймати жар-птицю, ворон лічити, давати горобцям дулі, стріляти з гармат по горобцях, впіймати таву, давати горобцям дулі – 10 одиниць.

5. Зоонімічні ідіоми можуть містити в собі оцінку тварини або предмету, пов'язаного з нею. Серед досліджених ідіом ми зустріли 51 ідіому з негативною оцінкою тварин та їхніх частин тіла відносять: *виляти хвостом, годувати раків, піти на пси, витися лисом, носитися як курка з яйцем; 31 ідіому з нейтральною характеристикою: ділити шкуру невбитого ведмедя, як муха крилом зачепила, гладити проти шерсті, ганяти за двома зайцями, курчат лічити; та 12 фразеологізмів з позитивною оцінкою тварин: спіймати жар-птицю, стріляти з гармат по горобцях, стара лисиця.*

Перспективами дослідження назв тварин в українській фразеології є утворення словника нового, когнітивного типу та порівняння функціонування зоонімів в українській та інших мовах.

Література

1. Аскольдов С. А. Концепт и слово / *Русская словесность. От теории словесности к структуре текста. Антология.* Под ред. В. Н. Нерознака. М.: Academia, 1997. С. 267–279.
2. Бабушкин А. П. Концепты разных типов в лексике и фразеологии и методика их выявления / *Методологические проблемы когнитивной лингвистики.* Под ред. И. А. Стернина. Воронеж : ВорГУ, 2001. С. 52–57.
3. Белова О. В. Славянский бестиарий. Словарь названий и символики. М.: Индрик, 2000. 320 с.
4. Карасик В. И. Лингвокультурный концепт как единица исследования / В. И. Карасик, Г. Г. Слышкин / *Методологические проблемы когнитивной лингвистики.* Под ред. И. А. Стернина. Воронеж : ВорГУ, 2001. С. 75–79.

5. Козлова Т. В. Идеографический словарь русских фразеологизмов с названиями животных. М. : Издательство «Дело и сервис». 2001. 208 с.
6. Краткий словарь когнитивных терминов. Под. общ. ред. Е. С. Кубряковой. М. : Филол. ф-т МГУ, 1996. 247 с.
7. Лихачев Д. С. Концептосфера русского языка / *Известия РАН. Сер. лит. и яз.* 1993. Т. 52. № 1. С. 3–9.
8. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика: учебное пособие. Минск : ТетраСистем, 2004. 256 с.
9. Маслова В. А. Лингвокультурология. М. : Academia, 2001. 208 с.
10. Олійник І. С., Сидоренко М. М. Українсько-російський і російсько-український фразеологічний тлумачний словник. К. : Радянська школа, 1991. 400 с.
11. Пименова М.В. Кондратьева О.Н. Введение в концептуальные исследования: учеб. пособие / М. В. Пименова, О.Н. Кондратьева. Кемерово: Кузбассвузиздат, 2006. 156 с. (Серия «Концептуальные исследования». Вып. 5).
12. Попова З. Д., Стернин И. А. Когнитивная лингвистика. Учебное издание. М.: АСТ: Восток – Запад, 2007. – 314 с.
13. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава. К., 2006. 716 с.
14. Ужченко В. Д. Концепт *журавель* в українській мовно-фразеологічній картині світу / *Наукові записки Луганського національного педагогічного університету. Зб. наук. Праць. Вип. VI. Сер. "Філологічні науки". Концептологія: світ – мова – особистість.* Луганськ, 2005. С. 49–58.
15. Фразеологічний словник української мови. В 2-х книгах. Вид. друге. К.: Наукова думка. 1999. 982 с.